

Uchunguzi wa Umajumui na Umahususi wa Nduni za Shujaa wa Kiafrika katika Kisakale cha “Mukwavinyika”

*Aneth Kasebele*¹

Chuo Kishiriki cha Elimu Mkwawa

*Method Samwel*²

Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam

*Ramadhani T. Kadallah*³

Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

Ikisiri

Makala haya yanalenga kufafanua usawiri wa nduni za shujaa katika kisakale cha “Mukwavinyika.” Tafiti mbalimbali zilizofanywa kuhusu ujitokezaji wa nduni za shujaa wa Kiafrika katika tanzu anuwai za kifasihi zimethibitisha kuwa mashujaa wa Kiafrika wana nduni zilizo karibu sawa, yaani kwa kiasi kikubwa zinafanana (taz. Johnson, 1986; Mulokozi, 1999; Mahenge, 2016; Kazinja, 2017; Mtega, 2017, na Sosoo, 2018). Maelezo ya wataalamu hawa yanadhihirisha kuwa nduni za mashujaa duniani kote zinafanana na ni za kimajumui. Makala haya yanadadisi umajumui wa nduni hizo na kuzidi kuhoji kuwa kwa kuwa fasihi ni zao halisi la jamii mahususi, hivyo, zaidi ya kuwa na sifa za kimajumui, mashujaa wana sifa mahususi kulingana na jamii husika. Hivyo, makala haya yamefafanua umajumui na umahususi wa nduni hizo za shujaa wa Kiafrika huku yakimtumia Mukwavinyika wa jamii ya Wahehe kama mfano wa mashujaa hao.

---

¹ Baruapepe: akasebele@ymail.com

² Baruapepe: methodsamwel16@gmail.com

³ Baruapepe: kadallahr@yahoo.com

1.0 Utangulizi

Mjadala unaohusu dhana ya shujaa pamoja na sifa au nduni zake umewavutia wataalamu wengi kama vile Wa Mutiso (1999), Wamitila (2003), na Sosoo (2018). Kwa mujibu wa Wa Mutiso (1999), shujaa ni kiumbe wa kweli au wa kubuni ambaye ama amekuzwa na jamii au amejikuza yeye mwenyewe na anakuwa na uwezo kuliko ule wa watu wa kawaida. Maelezo yanayowiana na haya yanatolewa na Wamitila (2003) ambaye anaeleza kuwa shujaa ni mhusika mkuu katika kazi ya fasihi ambaye anaweza kuwa wa kike au wa kiume. Kwa upande wake Sosoo (2018) amefafanua kuwa shujaa ni mtu mwenye nguvu za kimwili na wakati mwingine za kisihiri ambaye ana uhodari na ujasiri. Sosoo anaendelea kueleza kuwa kutokana na hayo, shujaa hawi mwoga na huisaidia jamii katika matatizo mbalimbali yanayoikabili.

Maelezo ya wataalamu waliorejelewa katika sehemu hii yanabainisha kwamba haijawa rahisi kueleza dhana ya shujaa. Kutokana na malengo ya makala haya, tunaungana na Wamitila (2003) ambaye anamuona shujaa kama mhusika mkuu katika kazi ya fasihi ambaye anaweza kuwa wa kike au wa kiume. Hata hivyo, tunaona kuwa shujaa zaidi ya nduni hizo, ana nduni ya kuwa na nguvu zinazotokana na uwezo wake wa kimwili pamoja na kisihiri. Hivyo, kila tutakapotumia neno shujaa katika makala haya tutakuwa tunarejelea mhusika mkuu katika kazi ya fasihi anayeweza kuwa wa kike au wa kiume ambaye anapambanuliwa kwa kutumia vigezo anuwai. Vigezo hivyo ni pamoja na ujasiri unaotokana na nguvu zake za kimwili na kisihiri katika kupambana na mambo mbalimbali. Makala haya yamepambanua nduni majumui na mahususi za shujaa wa Kiafrika kwa kurejelea kisakale cha “Mukwavinyika” kutoka jamii ya Wahehe wanaopatikana mkoa wa Iringa, nchini Tanzania.

Kwa ufupi, Mukwavinyika ambaye pia kwa jina lingine anajulikana kwa jina la Mkwawa ni miongoni mwa mashujaa wa jamii za Kiafrika ambaye taarifa zake zimetapakaa katika tanzu mbalimbali za fasihi simulizi na andishi. Kwa mfano, shairi la “Mukwavinyika” lililoandikwa na Kezilahabi (1974) linasawiri matendo ya kishujaa aliyoyatenda Mukwavinyika. Vilevile, tamthiliya ya *Mukwava wa Uhehe* (Mulokozi na Madumulla, 1988) inasawiri maisha ya Mukwavinyika tangu enzi za utawala wa baba yake Munyigumba. Aidha, Mulokozi (1996, 2013 na 2018) anasawiri nduni za shujaa Mukwavinyika katika riwaya zake za *Moto wa Mianzi*, *Ngome ya Mianzi* na *Ngoma ya Mianzi*. Kwa vile, si rahisi kwa utafiti kama huu kusawiri nduni za shujaa Mukwavinyika katika tanzu zote za fasihi, makala haya yameangazia usawiri wa nduni za shujaa huyo katika visakale.

Kwa mujibu wa Mulokozi (2017), kisakale ni masimulizi ya kimapokeo kuhusu wahenga au mashujaa wa kabila yenye kuchanganya chuku na historia. Hivyo basi, visakale, mbali na kutumia chuku, vinahifadhi historia halisi ya shujaa husika na jamii yake kiasi kwamba wanajamii huziamini kuwa ni hadithi zihusuzo matukio ya kweli yaliyopata kutokea katika jamii. Katika jamii za Kiafrika kuna masimulizi mengi ya mashujaa ambao habari zao zimechanganywa na visakale kama vile:

Sunjata, Shaka, Kinjeketile, Ng'wanamalundi, Mukwavinyika, Mirambo na hata Nyerere (taz. Mulokozi, 2017).

2.0 Muhtasari wa Kisakale cha “Mukwavinyika”

Kisakale cha “Mukwavinyika” kinamhusu shujaa huyo ambaye alikuwa ni mtoto wa mtawala wa jamii ya Wahehe aitwaye Munyigumba. Mukwavinyika alikabidhiwa utawala katika jamii ya Wahehe tangu akiwa kijana mdogo baada ya baba yake mzazi kufariki. Mukwavinyika alikuwa mtawala aliyependwa sana na watu wake kutokana na kuwawezesha kuwashinda maadui zao. Aidha, kila walipojitokeza maadui kupambana naye, wanajamii walijitokeza kwa wingi kumsaidia katika jeshi lake. Vilevile, baba yake Munyigumba aliendelea kumlinda na kumpigania Mukwavinyika hata kama alikuwa ameshafariki. Kwa mfano, wakati mmoja, Mwambambe alifanya mapinduzi na akachukua madaraka kinguvu kisha akaunda mpango mzima wa kumuua Mukwavinyika. Kutokana na hayo aliyoyafanya Mwambambe, Mukwavinyika aliona ni bora kutoroka na kwenda kuishi Ugogoni kuliko kubaki Uheheni ambako alikuwa ana hofu ya kifo.

Hata hivyo, huko Uheheni, Wahehe waliupinga utawala wa Mwambambe kwa sababu ulikuwa ni utawala wa kikatili sana. Hivyo, Wahehe walifanya shauri la siri wakamuita Mukwavinyika aje kupigana vita na Mwambambe kwa lengo la kumtoa Mwambambe madarakani. Vita kati ya Mwambambe na Mukwavinyika vilikuwa vikali sana kwa sababu Mwambambe alikuwa mtu mwenye nguvu za ajabu. Mwambambe kila aliporushiwa mikuki mwilini ilikuwa inamchoma lakini alikuwa hafi, badala yake aliichomoa na kuwatupia wanajeshi wa Mukwavinyika huku akiua watu zaidi ya kumi kwa wakati mmoja.

Usiku mmoja, Mukwavinyika alipokuwa amelala, alitembelewa na baba yake katika ndoto ambaye alimweleza mbinu za kutumia ili kumuua Mwambambe. Alimweleza kwamba ili Mwambambe afe anatakiwa kuchomwa mkuki katika kisigino na kwenye dole gumba. Kutokana na kuijua mbinu hiyo, mfuasi wa Mukwavinyika ambaye ni Mkimayena alimchoma mkuki Mwambambe kama ilivyoelekezwa. Baada ya kuchomwa mkuki, Mwambambe alianza kuhisi kichefuchefu na akaanguka chini puu kama gunia, kisha akakata roho. Wafuasi wa Mukwavinyika walipoona Mwambambe amekufa walimkatakata vipandevipande na kumla nyama palepale huku ikiwa mbichi.

Kisakale cha “Mukwavinyika” kinaeleza pia kuwa Mukwavinyika alikuwa kiongozi tajiri na mwenye wake wengi sana waliofika sitini na mbili. Kutokana na hilo, Mukwavinyika alikuwa na watoto wengi sana. Shujaa huyo kila alipomwona mwanamke mzuri alimchukua kuwa mkewe na kwamba wanawake hao hawakuruhusiwa kuwa na wanaume wengine. Ili kuhakikisha kuwa wanawake wake hawaendi nje ya ndoa, Mukwavinyika alikuwa na nguvu za kiganga zilizomsaidia kutambua mwanamke aliyeenda nje ya ndoa na hivyo kumchukulia hatua. Kutokana na hilo, wake zake walijitahidi sana kuwa waaminifu. Vilevile, Mukwavinyika aliogopwa sana na watu wake kutokana na kuwa na nguvu nyingi za kiganga ambazo zilimwezesha si tu kushinda vita, bali pia kuwabaini maadui

zake katika utawala wake. Hili lilimsaidia Mukwavinyika kudumu katika utawala wa jamii ya Wahehe.

Kisakale hicho kinaeleza kuwa utawala wa Mukwavinyika ulikuwa wenye nguvu kwa sababu Mukwavinyika alipanua utawala wake katika eneo kubwa mpaka nje ya mipaka ya Uhehe. Pia, Mukwavinyika aliimarisha utawala wake kwa kujenga ngome kubwa katika kijiji cha Kalenga kilichopo ndani ya wilaya ya Iringa vijijini. Baada ya Mukwavinyika kuweka makazi yake rasmi katika kijiji cha Kalenga, kijiji hicho kilikua na kupata sifa. Kisakale hicho kinaendelea kueleza kuwa katika kipindi hiki ambacho Mukwavinyika alikuwa anaimarisha ngome yake huko Kalenga, Wajerumani walikuwa wamekwisha ingia Tanganyika wakiwa wanapanua utawala wao. Wajerumani walikuwa na mashaka na Mukwavinyika kwa sababu walishasikia kuwa ni mfalme mwenye nguvu na hodari katika vita. Hivyo, mara kwa mara, Mukwavinyika na Wajerumani waliingia vitani. Katika vita vya kwanza, Mukwavinyika alishinda kwa kuwaua askari wengi wa Kijerumani huko Lugalo. Hata hivyo, katika vita vya mara ya pili, Mukwavinyika alishindwa, akazidiwa nguvu na akakimbia kwenda kujificha katika pango huko Mulambalasi. Mukwavinyika alipokuwa huko Mulambalasi alijiua kwa kujipiga risasi ili asikamatwe na Wajerumani. Walipofanikiwa kufika mahali alipojificha Mukwavinyika, Wajerumani walikuta ameshafariki. Hivyo basi, Wajerumani waliamua kukikata kichwa cha Mukwavinyika kwa ajili ya kwenda kumuonesha gavana wao. Huo ndio ukawa mwisho wa maisha ya shujaa Mukwavinyika Munyigumba Mwamuyinga wa jamii ya Wahehe.

3.0 Methodolojia ya Utafiti na Misingi ya Kinadharia

Makala haya ni matokeo ya utafiti uliofanyika uwandani katika vijiji mbalimbali vinavyopatikana katika kata ya Kalenga, mkoa wa Iringa katika kipindi cha kuanzia tarehe 23/1/2020 hadi tarehe 30/3/2020. Mahojiano yalifanywa kati ya watafiti na wazee mbalimbali waliopatikana katika kata ya Kalenga. Sababu ya kuteua mkoa wa Iringa ni kutokana na ukweli kuwa Wahehe wanaishi katika mkoa huu. Pia, kata ya Kalenga iliteuliwa kutokana na sababu kuwa shujaa Mukwavinyika alipata kuishi katika kata hii. Jumla ya watoataarifa 10 walihojiwa na wote walikuwa ni wanaume kwa sababu mashujaa wa jamii hii wengi ni wanaume, hivyo, wanaume ndio wanaowafahamu zaidi.

Makala pia yametumia data kutoka maktabani ambapo nyaraka mbalimbali zilizohusu maisha ya mashujaa wa Kiafrika zilifanyiwa udurusu na kuchambuliwa. Kwa umahususi, utafiti huu ulifanyika katika Maktaba Kuu ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam na Makavazi ya Taasisi ya Taaluma za Kiswahili. Maeneo haya yaliteuliwa kwa sababu ya uhakika wa kupatikana kwa nyaraka za kale zilizohusu mashujaa wa Kiafrika. Kwa upekee kabisa, makavazi ya Taasisi ya Taaluma za Kiswahili ilikuwa faafu zaidi kwenye utafiti huu kwa kuwa ina nyaraka mbalimbali zinazohusiana na fasihi ya Kiswahili na utamaduni wake.

Ili kupambanua nduni majumui na mahususi za shujaa wa Kiafrika kwenye kisakale kilichoteuliwa, Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika ilitumika. Misingi ya nadharia hii imetokana na mawazo ya Mulokozi (2017) yaliyoasisi kile alichokiita Nadharia ya Sifa za Shujaa. Baada ya kufanya tafiti mbalimbali kwenye uga wa tendi za Kiafrika, Mulokozi alipendekeza nadharia hiyo kutumika katika kuchambua kazi mbalimbali zinazohusu masuala ya sifa za mashujaa katika tendi za Kiafrika na fani nyinginezo. Katika utafiti huu, tumefanya maboresho ya jina la nadharia hiyo na kuiita Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika ili kuitofautisha na Nadharia ya Sifa za Shujaa wa kiulimwengu. Aidha, ingawa matumizi ya awali ya Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika yaliasisiwa kwa ajili ya kuchambua sifa za mashujaa katika tendi za Kiafrika, kupitia makala haya tumionesha uwezo wa nadharia hiyo kutumika kama msingi wa uchambuzi wa nduni za mashujaa katika tanzu nyinginezo hususani visakale. Aidha, ingawa msingi wa nadharia hii ni ubainishaji wa sifa majumui za shujaa wa Kiafrika, katika utafiti huu tumepanua na kuwezesha kuchambua sifa mahususi za mashujaa hao. Hivyo, ingawa nadharia hii inazitazama nduni za mashujaa wa Kiafrika kuwa jumuishi, katika utafiti huu tumefanya maboresho kwa kuonesha kuwa, zaidi ya mashujaa wa Kiafrika kuonekana kuwa na sifa za kimajumui, kwa kuwa jamii za Kiafrika si za namna moja na zina tofauti za msingi miongoni mwake, sifa za shujaa nazo hazipaswi kuwa za namna moja katika mazingira yote kwani msingi wake ni uchumi-jamii wa jamii husika.

Kwa mujibu wa Mulokozi, kuna seti mbili za sifa za mashujaa wa Kiafrika. Seti ya kwanza inajumuisha sifa za shujaa wa utendi wa kijadi na seti ya pili inajumuisha sifa za utendi wenye kuchanganya ujadi na Uislamu. Kwa kuzingatia kuwa shujaa anayechunguzwa kwenye makala haya anatoka katika jamii za kijadi, tumetumia seti ya sifa za shujaa wa utendi wa kijadi. Sifa hizi zinapatikana katika seti ya kwanza ya sifa zilizopendekezwa na Mulokozi. Inaelezwa kuwa sifa hizo anapaswa kuwa nazo shujaa yeyote wa kijadi wa Kiafrika bila kujali jamii anayotoka. Ubainishaji wa sifa hizo ulizingatia vigezo kadhaa: tabaka la juu au la kawaida; nguvu (kimwili, kijeshi, kiakili, ujasiri na urijali); sihiri; anasaidiwa na nguvu za wahenga au mizimu, na ana mshikamano na watu.

Makala haya yameongozwa na sifa hizi zilizopendekezwa na Mulokozi na yamezitumia kama msingi wa kuainisha nduni majumui za shujaa wa Kiafrika. Hivyo, Mukwavinyika amechunguzwa kama kielelezo cha shujaa wa Kiafrika ambaye anatambulika kwa sifa mbalimbali majumui zinazopatikana katika jamii nyinginezo. Kwa maana hiyo, Nadharia ya Sifa za Shujaa imetusaidia kubainisha nduni majumui za shujaa. Aidha, kutokana na kuwako kwa sifa nyingine za kipekee na mahususi tumepanua matumizi ya nadharia hii na kuiita Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika. Kwa kufanya hivyo, tumeweza pia kuainisha nduni mahususi za mashujaa wa Kiafrika zinazopatikana kwenye jamii mahususi.

4.0 Uwasilishaji na Uchambuzi wa Data

Makala haya yalikuwa na malengo mawili: kuainisha nduni majumui za shujaa wa Kiafrika zinazosawiriwa kwenye kisakale cha “Mukwavinyika”; na kufafanua

ujitokezaji wa nduni mahususi za shujaa Mukwavinyika katika kisakale hicho. Baada ya kupitia kwa kina matini mbalimbali za kisakale husika na pia baada ya kufanya mahojiano na wazee wanaopatikana katika jamii ya Wahehe, tumebaini kuwa kisakale cha "Mukwavinyika" kimesheheni nduni za namna mbili: za kimajumui na za kimahususi. Sehemu ifuatayo imelenga kuwasilisha data na matokeo ya uchambuzi wa malengo husika.

4.1 Nduni Majumui za Shujaa wa Kiafrika katika Kisakale cha "Mukwavinyika"

Kutokana na utafiti wetu, tumebaini kuwa Mukwavinyika ni shujaa wa Kiafrika kwani ana nduni majumui za shujaa wa Kiafrika kama zilivyopendekezwa na wataalamu mbalimbali (taz. Mulokozi, 1999; Mahenge, 2016; Kazinja, 2017; Mtega, 2017; Mulokozi, 2017 na Sosoo, 2018). Nduni hizo za kimajumui ni pamoja na shujaa kuwa na nguvu zinazojumuisha nguvu za kivita, kimwili, kiakili, na urijali; anatoka katika tabaka la juu; anasaidiwa na nguvu za wahenga au mizimu; anasaidiwa na sihiri na anaungwa mkono na watu.

4.1.1 Shujaa Huwa na Nguvu za Kivita

Waumini wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wanabainisha kuwa shujaa yeyote wa Kiafrika anashiriki katika vita na akiwa vitani anapaswa kudhihirisha uwezo wake wa kukabiliana na maadui. Kazinja (2017) akishadidia hoja hii anaeleza kuwa Kilenzi, kama shujaa wa Kiafrika, aliamua kwenda vitani kupigana vita licha ya kuwa na dalili mbaya zilizojitokeza dhidi yake. Vilevile, Sosoo (2018) anamueleza mfalme wa nchi ya Kufikirika kama shujaa ambaye alipigana vita ili kuulinda nchi yake isitekwe na maadui. Katika utafiti wetu tumebaini kuwa Mukwavinyika pia alipigana vita kuwashinda Wangoni kama ilivyonukuliwa katika data namba (1) hapa chini:

- (1) ...Mukwavinyika alipokuwa kijana mdogo alifanya maajabu, na hasa katika ufundi wa kupigana vita. Loooh! Watu walishangaa haaaaaaa! Kumbeeee! Kijana huyu anaweza kupigana vita kiasi hiki. Katika vita hivyo, Mukwavinyika aliwafukuza Wangoni kama mtu amfukuzavyo mwizi...

Maelezo haya katika data namba (1) yanaonesha jinsi Mukwavinyika alivyokuwa na nguvu za kivita. Kutokana na nguvu hizo alifanikiwa kuwafukuza Wangoni waliokuwa wamekuja kuvamia katika himaya ya baba yake.

Sio hivyo tu, bali pia nguvu za kivita za Mukwavinyika zinabainika katika vita alivyopigana na Wajerumani. Wahehe, waliokuwa chini ya Mukwavinyika, na Wajerumani walipigana vita mara kwa mara. Katika vita hivyo Mukwavinyika alishinda (taz. Radmayne, 1968 na Ngassapa, 2011). Kwa hivyo, suala la Mukwavinyika kuwa na nguvu nyingi za kivita linasawiriwa katika kisakale cha "Mukwavinyika" kinachonukuliwa kama ifuatavyo:

- (2) ...Mkuu wa kikosi cha Kijerumani aliiitwa Kamanda Emil Von Zelewski aliongoza jeshi lake huyoooo! Kupigana vita na jeshi la Mukwavinyika. Katika mapigano hayo kiongozi wa Wajerumani aliuawa pamoja na askari wake wengi ambao walitapakaa chini mithili ya kumbikumbi...

Dondoo namba (2) hapo juu linaonesha kuwa Mukwavinyika alikuwa na nguvu za kivita kwa sababu aliweza kupigana vita na Wajerumani, moja ya mataifa yanayotajwa kuwa na nguvu kubwa za kivita kwa wakati huo. Wajerumani walitumia silaha za moto na za kisasa katika vita hivyo kama vile bunduki na makombora. Pia, walikuwa na mbinu za kisasa na bora zilizowawezesha kuziteka jamii nyingine za Kiafrika nchini Tanzania na kwingineko (taz. Pizzo, 2007). Pamoja na silaha zote hizo, walipigwa na Mukwavinyika. Hii ni ithibati kuwa Mukwavinyika alikuwa na nguvu nyingi za kivita, na ndiyo maana aliwashinda maadui zake.

4.1.2 Shujaa Huwa na Nguvu za Kiakili

Sifa nyingine ya kimajumui ya Mukwavinyika ni kuwa na nguvu za kiakili. Wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wanaeleza kuwa shujaa wa Kiafrika ni lazima awe na uwezo wa kiakili (taz. Mulokozi, 2017). Uwezo au nguvu za kiakili humsaidia shujaa kupambanua na kutatua matatizo mbalimbali katika jamii yake. Sifa ya shujaa kuwa na nguvu za kiakili imejitokeza katika kisakale cha “Mukwavinyika” kwani katika kisakale hicho, imeelezwa kuwa Mukwavinyika alikuwa na maarifa na akili nyingi ambazo zilimsaidia katika maisha yake kama ilivyonukuliwa hapa chini:

- (3) ...Mukwavinyika alipokuwa anatoroka Ng’uluhe alijipaka udongo mwekundu usoni kisha akajifunika nguo mwili mzima ili apate kupita katika nchi ya Uhehe bila kugundulika. Hatimaye, Mukwavinyika alifanikiwa kupita nchi ya Uhehe akaelekea katika nchi ya Ugogo...

Maelezo katika data namba (3) yanadhihirisha jinsi Mukwavinyika alivyotumia akili kukimbia nchi ya Uhehe. Ni dhahiri kuwa Mukwavinyika alitumia akili na maarifa mengi kujipaka udongo usoni na kisha akafanikiwa kumtoroka Mwambambe katika nchi ya Uhehe. Kama Mukwavinyika asingetumia mbinu hii angeweza kukamatwa na askari wa Mwambambe na kuuawa.

4.1.3 Shujaa Huwa na Nguvu za Kimwili

Nguvu za kimwili ni sifa mojawapo ambayo imeelezwa na wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika kama mojawapo ya sifa inayompambanua shujaa wa Kiafrika. Suala la shujaa wa Kiafrika kuwa na nguvu za kimwili limejitokeza katika kisakale cha “Mukwavinyika” na kwa ajili hiyo basi hii ni sifa nyingine ya kimajumui inayosaidia kupambanua nduni majumui za Mukwavinyika kama

shujaa wa Kiafrika. Suala hili la Mukwavinyika kusawiriwa kuwa na nguvu za kimwili katika kisakale chake imenukuliwa kama ifuatavyo:

- (4) ...kwa mama yake, Sengimba, alirithi kimo kirefu zaidi ya askari waliokuwa warefu katika jeshi lake, na kwa baba yake, umbo nene la kadiri mpaka akaonekana ni mtu mwenye nguvu na afya....

Kutokana na maelezo hayo katika data namba (4), inaonesha kuwa Mukwavinyika alikuwa na nguvu za kimwili zinazojidhihirisha kutokana na umbo lake. Kutokana na umbo lake la mwili, alionekana ni kijana mwenye nguvu na afya njema. Nguvu hizo zilimuwezesha Mukwavinyika kukabiliana na maadui wake na kuwashinda. Hivyo, Mukwavinyika alishinda vita vingi alivyopigana, ikiwa ni pamoja na vile alivyopigana na mashujaa wenzake kama vile Mwambambe. Hivyo basi, nguvu za kimwili walizonazo mashujaa ndizo zinazowasaidia katika kufanikisha mambo mbalimbali kama vile mapigano ya kivita.

4.1.4 Shujaa Huwa na Nguvu za Kisihiri

Mbali na sifa ya nguvu za kimwili iliyobainishwa katika 4.1.3 hapo juu, Mukwavinyika pia alikuwa na sifa nyingine ya kuwa na nguvu za sihiri. Wataalamu mbalimbali wamebainisha kuwa shujaa wa Kiafrika hana budi kuwa na nguvu za sihiri. Mathalani, Kobia na Mung'ahu (2013) wanaeleza kuwa Fumo Liyongo alikuwa shujaa wa Kiafrika kwa kuwa alikuwa na nguvu hizo na hakuweza kudhurika kwa njia yoyote ile isipokuwa kwa kudungwa sindano ya shaba kitovuni mwake. Katika utafiti wetu tumbaini kuwa kisa cha Mukwavinyika kinadhihirisha nduni ya nguvu za kisihiri. Nguvu hizo zilimsaidia shujaa kutekeleza majukumu mengi ambayo watu wengine hawakuweza.

Kwa mfano, Mukwavinyika alitumia nguvu hizo kuwabaini wabaya wake. Kwa kutumia sihiri aliwatambua wake zake waliothubutu kutembea na wanaume wengine kama ilivyonukuliwa katika data namba (5) hapa chini:

- (5) ...Mukwavinyika alikuwa anatumia dawa za kienyeji kutoka kwa mganga ambazo alikuwa anaziweka katika dira ili zimuoneshe mwanamke anayetaka kusaliti ndoa. Kwa msaada wa dawa aliwagundua wake zake wawili wasaliti na akawapa adhabu ya kuwakata masikio...

Dondoo namba (5) linaonesha kuwa Mukwavinyika aliweza kuwamiliki wake zake kwa msaada wa nguvu za kisihiri. Kwa kutumia nguvu hizo aliwabaini wake zake waliomsaliti. Baada ya kuwagundua wasaliti aliwapa adhabu ya kuwakata masikio.

4.1.5 Shujaa Huwa Anatoka Tabaka la Juu

Uchambuzi wa data za utafiti huu pia umedhihirisha kuwa kisakale cha "Mukwavinyika" kimethibitisha kuwa mashujaa wa Kiafrika wanatoka tabaka la

juu. Kwa mujibu wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika, shujaa wa Kiafrika anapaswa kutoka katika tabaka la juu au la kawaida (taz. Mulokozi, 2017; Kazinja, 2017; na Sosoo, 2018). Wafuasi wa nadharia hiyo wanaeleza kuwa shujaa anaweza kurithi madaraka kutoka kwa wazazi wake au kutokana na utajiri wa mali nyingi anazozimiliki. Uchambuzi wetu wa kisakale cha “Mukwavinyika” unaonesha kuwa Mukwavinyika ni mtoto wa kiongozi wa jamii ya Wahehe aitwaye Muniyigumba. Hii ina maana kuwa shujaa huyu anatoka katika tabaka la juu na kwamba alirithi madaraka kutoka kwa baba yake.

4.1.6 Shujaa Husaidiwa na Wahenga au Mizimu

Mbali na hayo, Mukwavinyika anaonekana kusaidiwa na nguvu za wahenga au mizimu. Wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wanaeleza kuwa mojawapo ya sifa za shujaa wa Kiafrika ni kusaidiwa na wahenga au mizimu. Kwa mujibu wa Mpalanzi (2019), wahenga au mizimu ni watu waliofariki ambao walipata kuishi hapo zamani katika jamii za Waafrika. Hivyo basi, Waafrika bado wana imani kuwa wahenga wanaendelea kuishi na ni sehemu ya familia ingawa walishafariki tangu zamani (taz. Tempels, 1959). Tempels anasisitiza kuwa katika jamii za Kiafrika watu huendelea kuwapo hata baada ya kufa na kwamba huweza kuwasaidia wanajamii kutatua matatizo yao. Suala la shujaa kusaidiwa na wahenga au mizimu limejitokeza katika kisakale cha “Mukwavinyika,” kama ilivyonukuliwa katika data namba (6) hapa chini:

- (6) ...Muniyigumba alimueleza Mukwavinyika mbinu za kumuua Mutwa Mwambambe. Alimweleza kuwa “ili Mwambambe afe, anatakiwa achomwe mkuki katika dole gumba au kwenye kisigino.” Baada ya kuijua mbinu hiyo, Mukwavinyika alimwambia Mkimayena amchome mkuki Mwambambe kama ilivyoelekezwa. Mkimayena alimchoma mkuki Mwambambe kwenye dole gumba na kwenye kisigino na hapohapo Mwambambe alianza kuhisi kichefuchefu lakini inaonekana mkuki huo haukumwingia sana. Askari mwingine wa Mukwavinyika ambaye ni Mwakapanzi alitupa mkuki ambao ulimpata Mwambambe mpaka ukatokeza upande wa mgongo. Watu walioshuhudia walimuona Mwambambe anaishiwa nguvu na kuanguka chini puuuuuuuuu! Kama gunia...

Maelezo katika data namba (6) yanaonesha kuwa Mukwavinyika alitokewa katika ndoto na baba yake Mzee Muniyigumba ambaye alikuwa ameshafariki. Muniyigumba alimweleza Mukwavinyika mbinu za kumuua Mwambambe ambaye alikuwa ni mpinzani mkuu wa Mukwavinyika. Bila shaka, Mukwavinyika alipatiwa maarifa ya siri au sihiri na baba yake aliyekuja kwa njia ya mhenga au mizimu.

4.1.7 Shujaa Huwa na Sifa ya Urijali

Urijali ni dhana inayodokeza uwezo wa shujaa kuwa na nguvu za kiume na uwezo wa kuzaa watoto (taz. Mulokozi, 2017). Wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wameeleza kuwa ili mtu awe shujaa ni lazima awe na urijali. Mukwavinyika anaonekana rijali kwa sababu alikuwa na wake sitini na mbili na alizaa watoto wengi kama inavyoelezwa katika kisakale husika:

- (7) ...Mukwavinyika alikuwa na wake sitini na mbili ambao alizaa nao watoto. Mtawala huyu kila mwanamke mzuri aliyekuwa anamuona alitaka awe mke wake...

Hapa tunaona kuwa Mukwavinyika alikuwa na wake wengi na alihakikisha kuwa hawaendi nje ya ndoa. Huu ni uthibitisho kuwa Mukwavinyika alikuwa na urijali na hivyo alikuwa shujaa.

4.1.8 Shujaa Huungwa Mkono na Watu wa Jamii yake

Vilevile, Mukwavinyika alikuwa kiongozi aliyeungwa mkono na watu na hivyo anatimiza sifa za kimajumui za shujaa wa Kiafrika. Wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wanabainisha kuwa moja ya sifa muhimu ya shujaa wa Kiafrika ni kuungwa mkono na jamii yake (taz. Mulokozi, 2017). Sifa hii inaonekana kutimizwa vyema na Mukwavinyika, ambapo katika kisakale cha "Mukwavinyika," tunaelezwa:

- (8) ...Utawala wa Mwambambe ulikuwa ni utawala wa kikatili kama wa Adolf Hitler, Wahehe hawakuridhika na utawala huu. Hivyo, Wahehe walifanya shauri kwa siri kisha wakatayarisha wanavita waaminifu na kumuita Mukwavinyika ili arudi kuwaongoza kumpiga vita Mwambambe...

Wanajamii hao waliunga mkono nia ya Mukwavinyika kushika madaraka na hivyo walikubali kuhatarisha maisha yao kuitisha kikao cha siri ili kupanga njama za kumrudisha Mukwavinyika. Aidha, hata aliporidhia kurudi kupigana vita, walipigana bega kwa bega na yeye na kufanikisha ushindi wake.

4.1.9 Shujaa Huwa na Jina la Heshima

Sifa nyingine ya shujaa wa Kiafrika iliyosawiriwa katika kisakale cha "Mukwavinyika" ni shujaa kuwa na jina la heshima. Sifa hii kama zilivyo zingine, imejitokeza pia kwa mashujaa wa Kiafrika (taz. Gathara, 2015). Kwa mfano, akifafanua wazo hilo, Gathara (2015) anaeleza kuwa shujaa Fumo Liyongo alipewa jina kutokana na sifa zake. Kwa mfano, jina Fumo linarejelea mkuki wenye ncha pana mno ambao hutumika katika vita. Fumo Liyongo alipokuwa kisimani alipatikana akilenga mshale kama anayetaka kumfuma adui yake huku akiwa amepiga magoti. Sifa ya shujaa kuwa na jina la heshima inabainika pia kwa

Mukwavinyika kama inavyobainika katika kisakale chake. Katika kisakale hicho, inabainika kuwa hapo awali, Mutwa Mukwavinyika alikuwa anaitwa Ndasalasi. Jina hilo lilikuwa na maana ya “apapasaye kwa mikono na vidole atafutapo kitu.” Hata hivyo, Mukwavinyika alibadilishwa jina la Ndasalasi na kuitwa Mukwavinyika baada ya kumuokoa baba yake katika vita dhidi ya Wangoni. Hivyo basi, Mukwavinyika baada ya kushinda vita na Wangoni baba yake anampatia jina la Mukwavinyika. Suala hili limeelezwa katika kisakale cha “Mukwavinyika” kama ilivyonyukuliwa katika data namba (9).

- (9) ...Mara tu baada ya kumaliza vita hivyo Mukwavinyika alipewa jina hilo na baba yake kutokana na uhodari wake wa kivita...

Maelezo katika data namba (9) yanadhihirisha jinsi Mukwavinyika alivyopewa jina hilo na baba yake. Mukwavinyika maana yake ni mtekaji au mkumbaji wa nyika. Mukwavinyika alipewa jina hilo kwa sababu alionesha kuwa ana uwezo wa kuteka na kuvamia jamii zingine kwa ajili ya kuongeza ukubwa wa himaya yake.

4.1.10 Shujaa Huhusishwa na Jamii Nyingi

Mukwavinyika ana sifa ya kuhusishwa na jamii nyingi (jamii zaidi ya moja). Sifa hii pia ni jumuishwa kwa sababu imejitokeza kwa mashujaa wa jamii nyinginezo za Kiafrika (taz. William, 1986 na Gichamba, 2005). Kwa mfano, William (1986) anaeleza kuwa shujaa wa Kiafrika ni wa kimataifa ambaye anahusishwa na zaidi ya jamii moja. William anatoa mfano wa shujaa Sundiata ambaye anaunganisha makabila ya jamii za Afrika Magharibi hasa yale yenye kuzungumza lugha ya Kimande: Wa-Bambara, Wa-Khasonke, Wa-Susu, Wa-Jula, Wa-Wangara, Wasoninka, Wa-Mandika na Wa-Mandenke. Hii ina maana kwamba jamii zote hizi shujaa wao ni Sundiata. Vilevile, Gichamba (2005) anatoa mfano kwa kumrejelea shujaa Shaka Zulu kuwa hakuwa shujaa wa Wazulu pekee bali alikuwa pia shujaa wa jamii nyingi (makabila) alizoziunganisha katika kuiunda jamii moja pana ya Wazulu. Katika kisakale cha “Mukwavinyika” imeelezwa kuwa Mukwavinyika alitawala katika eneo kubwa mpaka nje ya mipaka ya Uhehe. Utawala wake ulijumuisha sehemu mbalimbali kama vile Kilosa, Kilimatinde, Ifakara, na Mpwawa.

4.1.11 Shujaa Hatajwi na Watu Baki kwa Jina lake

Sifa nyingine ya shujaa wa Kiafrika iliyosawiriwa katika kisakale cha “Mukwavinyika” ni shujaa kutotajwa na watu baki kwa jina lake. Hii ni sifa majumui kwa sababu imejitokeza pia kwa mashujaa wa jamii nyingine za Kiafrika (taz. Mulokozi, 2002 na Sungi, 2011). Akifafanua wazo hilo Mulokozi (2002) anasema kuwa shujaa katika tendi za Nanga huwa hatajwi na watu baki kwa jina lake bali huitwa Mwinyi. Pia, Sungi (2011) anaeleza kuwa katika jamii ya Wanyanyembe wa Tabora, mashujaa hawaitwi kwa majina yao na wanajamii bali huitwa Mtemi. Suala la mashujaa kutokuitwa kwa majina yao na watu baki limejitokeza pia katika kisakale cha “Mukwavinyika” ambapo shujaa Mukwavinyika huitwa Mutwa Mukwavinyika.

4.1.12 Shujaa Huwa na Majigambo

Sifa ya shujaa kuwa na majigambo imesawiriwa katika kisakale cha "Mukwavinyika". Sifa hii ni ya kimajumui kwa sababu imejitokeza pia kwa mashujaa wa jamii zingine za Kiafrika (taz. Okpewho, 1979 na Samwel, 2012b). Akieleza wazo hilo, Okpewho (1979) anasema kuwa mashujaa wa Kiafrika wanajiona kuwa wako juu ya watu wengine kupitia majigambo. Naye, Samwel (2012b) anaeleza kuwa majigambo yalikuwa yanafanyika kabla ya kwenda vitani, wakati wa vita na baada ya kutoka vitani. Samwel anaeleza zaidi kuwa majigambo ya mashujaa wa Kihaya yanaonesha jinsi shujaa alivyoshinda vita, alivyoteka mateka na alivyo na uwezo mkubwa wa kivita. Vivyo hivyo, hata shujaa Mukwavinyika wa jamii ya Wahehe alikuwa na majigambo. Shujaa huyu alijigamba baada ya kumshinda vita mshindani wake mkuu Mwambambe na Wajerumani.

4.1.13 Shujaa Huogopwa na Wanajamii

Mbali na sifa hizo Mukwavinyika ana sifa ya shujaa kuogopwa na wanajamii. Sifa hii pia inaonekana kujitokeza kwa mashujaa wa jamii nyingineno za Kiafrika (taz. Kwa mfano, Kobia na Mung'ahu, 2013 na Kazinja, 2017). Wakifafanua dai hilo, Kobia na Mung'ahu (2013) wanaeleza kwamba umbile la Fumo Liyongo lilikuwa linadhihirisha ubabe wa mabavu hata Wagalla walipokuwa wanamuangalia walikuwa wanajawa na hofu na kumuogopa. Vilevile, Kazinja (2017) anaeleza kuwa mashujaa katika jamii ya Waswahili na Wahaya huogopwa na wanajamii na hii hutokana na matendo wanayoyatenda. Kwa mfano, Kazinja anamuelezea Mtume Muhamadi kuwa aliweza kufungua lango ambalo liliwashinda mashujaa wengi. Kutokana na hayo, inaonesha ni namna gani watu walitahayari na kuwa na hofu baada ya kuona Mtume Mohamadi (Rasuli) akiufungua mlango ambao umewashinda watu wengi. Pia, Kazinja anamtotea mfano shujaa Kilenzi kuwa anaogopwa na wanajamii kutokana na nguvu alizokuwa nazo ambazo zilisababisha Mfalme Ruhinda kutuma watu kwenda kumuita Kilenzi ili kupigana naye vita.

Data za kisakale cha "Mukwavinyika" zinaonesha kuwa Mukwavinyika alikuwa anaogopwa na wanajamii sambamba na Wajerumani waliokuwa wamekuja kuitawala Tanganyika. Mukwavinyika, kama ilivyokuwa kwa mashujaa wengine wa jamii hii, aliogopwa kutokana na nguvu alizokuwa nazo. Kutokana na woga huo, Wajerumani walilazimika kujenga ngome ili kujilinda naye. Pia, walilazimika kuja kukutana naye na kufanya naye mapatano ili kuepusha uwezekano wa kushambuliwa naye. Si hivyo tu, bali pia hata jamii jirani walimwogopa Mukwavinyika na kuwa tayari kumlipa kodi ili tu wawe na amani naye.

4.1.14 Shujaa Huwa na Umbo Kubwa la Kutisha

Sifa nyingine ya shujaa wa Kiafrika iliyosawiriwa katika kisakale cha "Mukwavinyika" ni shujaa kuwa na umbo kubwa la kutisha. Hii ni sifa ya kimajumui kwa sababu imejitokeza pia kwa mashujaa wa jamii nyinginezo za Kiafrika (taz. Kobia na Mung'ahu, 2013 na Kemunto, 2015). Wakifafanua suala hilo, Kobia na Mung'ahu (2013) wanaeleza umbile la shujaa Fumo Liyongo kuwa

alikuwa na umbile kubwa la kutisha. Kobia na Mung'ahu wanaeleza kwamba hata Wagalla walipokuwa wanamwangalia Fumo Liyongo walikuwa wanajawa na hofu kwa sababu alikuwa mpana sana. Vilevile, Kemunto (2015) anaeleza kwamba mashujaa huwa na vimo vya majitu makubwa na yenye nguvu nyingi zisizo za kawaida. Huku akimtolea mfano shujaa Fumo Liyongo, Kemunto anasema kuwa Fumo Liyongo alikuwa shujaa mwenye kimo kikubwa kwa sababu Wagalla walikuwa ni mashujaa wa mweituni walipolinganishwa na Fumo Liyongo walimfikia magotini. Hali ni hiyohiyo hata katika kisakale cha “Mukwavinyika” kuwa Mukwavinyika alikuwa mwenye kimo kirefu zaidi ya askari waliokuwa warefu katika jeshi lake (taz. Data namba 4). Hii inadhihirisha ni kwa jinsi gani mashujaa wa Kiafrika wana maumbo makubwa.

4.1.15 Shujaa Huihama Nchi yake na Kwenda Kuishi Uhamishoni

Pia, sifa majumui ya shujaa iliyosawiriwa katika kisakale cha “Mukwavinyika” ni shujaa kuihama nchi yake na kwenda kuishi uhamishoni. Sifa hii inakuwa ya kimajumui kwa sababu imejitokeza kwa mashujaa wa jamii mbalimbali za Kiafrika (taz. Senkoro, 1997; Wa Mutiso, 1999; na Sosoo 2018). Katika kufafanua hilo, Senkoro (1997) anaeleza kuwa shujaa ni lazima asafiri kutoka nyumbani na kwenda kuishi mahali pengine. Naye, Wa Mutiso (1999) anaeleza kwamba shujaa anaweza kusafiri kwenda nchi nyingine na huko anapata mazingira tofauti na ya nyumbani na anaweza asirejee nyumbani. Wa Mutiso anatoa mfano kwa kumrejelea shujaa Mbega wa jamii ya Wasambaa kuwa aliondoka kwao baada ya jamaa zake kutaka kumuua na hakurudi nyumbani. Vilevile, Sosoo (2018) anaeleza kuwa shujaa lazima asafiri kwa kuondoka nyumbani lakini shujaa lazima atarudi nyumbani.

Kutokana na maelezo ya wataalamu hawa, imebainika kuwa safari za mashujaa wa Kiafrika karibu hupitia hatua zilezile kama vile shujaa kuondoka nyumbani, kukutana na majaribu na kisha kurudi nyumbani. Hata hivyo, wakati mwingine shujaa anaweza akasafiri na asirudi nyumbani. Pia, shujaa kuwa na sifa ya kusafiri kutoka nyumbani kwenda uhamishoni imejitokeza katika kisakale cha “Mukwavinyika.” Katika kisakale hicho, imebainika kuwa Mukwavinyika alisafiri kutoka nyumbani kwenda kuishi uhamishoni huko Dodoma. Mukwavinyika alisafiri kwa kuogopa asije akauawa na Mwambambe baada ya Mwambambe kuchukua madaraka kwa nguvu (taz. Data namba 3).

4.1.16 Shujaa Hulipiza Kisasi

Sifa nyingine ya shujaa wa Kiafrika iliyosawiriwa katika kisakale cha “Mukwavinyika” ni shujaa kulipiza kisasi. Sifa hii nayo inaonekana kuwa ni ya kimajumui kwa sababu imejitokeza kwa mashujaa wa jamii zingine za Kiafrika (taz. Sungi, 2011 na Kazinja, 2017). Akifafanua wazo hilo, Sungi (2011) anamtotea mfano shujaa Nyaso kuwa alilipiza kisasi kwa Isike baada ya Isike kumuua kaka yake Nyaso. Shujaa Nyaso alilipiza kisasi kwa Isike kwa kuomba msaada kutoka kwa Bw. Von Prince Sakarani ambaye pia alikuwa ni adui mkubwa wa Isike. Kwa kupitia msaada wa Bw. Sakarani, Nyaso alianzisha mapambano na Isike yaliyodumu kwa muda wa miaka mitano mpaka Isike alipokufa kwa kujilipua

katika ghala la silaha. Vilevile, Kazinja (2017) anaeleza kuwa shujaa Nyakandaro anaonesha ujasiri wa kwenda kulipiza kisasi kwa kuwaua wanajamii wote waliosababisha kifo cha mume wake Kilenzi.

Kimsingi, ulipizaji kisasi unaonekana kuwa sifa ya msingi na ya kimajumui inayomjenga shujaa Mukwavinyika. Katika kisakale cha "Mukwavinyika" tunaona jinsi Mukwavinyika alivyolipiza kisasi kwa Chifu Merere wa Usangu ambaye alimuoia dada yake. Chifu Merere alipomuoia dada wa Mukwavinyika alienda kuishi naye Usangu. Hata hivyo, akiwa Usangu dada wa Mukwavinyika alipata upofu wa macho, ambapo Chifu Merere aliamua kumrudisha kwa baba yake, ambaye ni Mutwa Muniyigumba. Kitendo cha Chifu Merere kumrudisha mkewe akiwa kipofu badala ya kumtunza kilionekana kuwa kosa kwa Mukwavinyika, Hivyo, aliona bora alipize kisasi.

Kwa ujumla, inathibitika kuwa Mukwavinyika ni shujaa wa Kiafrika kwa kuwa anatimiza sifa mbalimbali za kimajumui za mashujaa wa jamii mbalimbali za Kiafrika. Kutimizwa kwa sifa hizo kunabainisha kuwa shujaa wa Kiafrika kutoka katika jamii moja ana sifa kadhaa zinazofanana na mashujaa wengine wa Kiafrika kutoka katika jamii zingine. Hata hivyo, uchambuzi wetu umeenda mbali zaidi kwa kufafanua nduni mahususi za mashujaa wa Kiafrika katika kisakale hiki.

4.2 Nduni Mahususi za Shujaa Mukwavinyika katika Kisakale cha "Mukwavinyika"

Wazo la shujaa wa Kiafrika kuwa na nduni mahususi linatokana na ukweli kuwa jamii za Kiafrika si za aina moja. Kila jamii ina utamaduni wake na masuala yake yanayonasibishwa na ushujaa na ujasiri. Hivyo, mbali na mashujaa wa Kiafrika kuwa na mfanano, pia wanatofautiana. Kwa kutumia misingi ya Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika tumefanikiwa kubainisha sifa mahususi za shujaa Mukwavinyika kama zinavyojitokeza katika kisakale kilichochunguzwa.

4.2.1 Shujaa Mukwavinyika Hufuata Kani ya Nasaba ya Kikeni

Kani ni falsafa yenye kuzingatia nguvu zilizopo katika jamii na nguvu hizo zinaweza kuwa asilia na zisizo asilia (Mulokozi, 2017). Miongoni mwa kani hizo ni kama vile kani za kike ambazo nguvu za utawala, ushujaa, heshima na laana zinakuwa zimetoka katika ukoo wa upande wa mama. Vilevile, kuna kani za kiume ambazo nguvu za ushujaa na heshima pia zinakuwa zimetoka katika upande wa ukoo wa baba. Johnson (1986) alifanya utafiti wa shujaa wa Kiafrika huku akitolea mfano shujaa Sundiata. Anaeleza kuwa shujaa wa Kiafrika anafuata kani ya nasaba ya kiumeni. Mashujaa wa Kiafrika wanafuata kani ya nasaba ya kiume kwa sababu wengi wao wanarithi madaraka katika koo za upande wa baba zao na si za mama zao.

Suala la shujaa wa Kiafrika kufuata kani ya nasaba ya kikeni limejitokeza katika kisakale cha "Mukwavinyika" ambapo tunaelezwa kuwa Mukwavinyika ambaye alitawala katika jamii ya Wahehe lakini yeye pamoja na babu zake kina

Mwamuyinga si wazaliwa halisi wa ukoo huo. Hivyo, kama sifa ya shujaa kufuata kani ya kuumeni ingezingatiwa, Mukwavinyika asingeweza kuwa shujaa wala mtawala wa Wahehe. Hii ni tofauti na jamii zingine za Kiafrika ambapo inaelezwa kuwa mashujaa wanafuata kani ya kiume. Hili ni tofauti na madai ya watafiti wengi wa masuala ya nduni za mashujaa wa Kiafrika kuwa utawala hutokana na shujaa kufuata kani ya kiume. Katika jamii ya Wahehe, suala la mashujaa kufuata kani ya kike linaonekana sana ambapo kuanzia kwa mtawala Mwamuyinga mpaka kwa kina Mukwavinyika ni watawala wanaotawala katika ukoo wa upande wa mama zao. Hali hii ni tofauti kwa mashujaa wengine wa Kiafrika kama vile Sundiata, Kanyamaishwa na Shaka Zulu wanaonekana kufuata kani ya kiume.

4.2.2 Shujaa Mukwavinyika Humpa Mwanamke Nafasi Muhimu katika Ushujaa

Sifa nyingine mahususi ya Mukwavinyika ni kumpa mwanamke nafasi muhimu katika ushujaa wake. Wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika wanaonekana kuamini kuwa ushujaa ni sifa inayohusiana na uanaume. Wananadharia hao wanaamini kuwa mashujaa wote ni wanaume na kwamba ushujaa ni sifa inayofungamana na uanaume (taz. Johnson, 1986; Mulokozi, 1999 na Gathara, 2015). Ingawa katika miaka ya hivi karibuni kumeibuka wananadharia wanaojaribu kuonesha kuwa kuna mashujaa wa kike (taz. Samwel, 2012a; Sungi, 2011 na Kazinja, 2017); suala hilo si mawazo asilia ya wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa. Wananadharia hao wanaonekana kumpa mwanamume nafasi kubwa sana katika ushujaa. Hata hivyo, kwa shujaa Mukwavinyika suala hili limethibitika kuwa kinyume chake. Suala la mwanamke kuhusishwa katika mambo muhimu ya kishujaa limejitokeza katika kisakale cha “Mukwavinyika.” Kwa mfano, katika kisakale hicho tunaona jinsi Mukwavinyika alivyompatia nafasi ya uongozi mwanamke aitwaye Mtage katika kikosi cha kivita kama ilivyonukuliwa katika data namba (10).

- (10) ...Mbogamasoli alikuwa kwenye kikosi kinachoongozwa na Mwanamke aliyeitwa Mtage...

Dondoo namba (10) linaonesha jinsi shujaa Mukwavinyika alivyomthamini mwanamke kwa sababu alimpa nafasi ya juu ya uongozi katika kikosi cha kivita. Dondoo hili linaeleza kuwa shujaa Mukwavinyika alimuamini mwanamke aliyeonesha uwezo wa kupambana katika vita. Hivyo basi, shujaa alimchagua mwanamke kuwa kiongozi katika mojawapo ya vikosi vyake vya kivita alivyoviunda. Hii inaonesha kuwa ingawa wanaume walikuwapo lakini hawakuwa na uwezo kama aliokuwa nao Mtage ambaye aliongoza kikosi hicho.

Suala la shujaa kumpa mwanamke nafasi muhimu katika mambo ya ushujaa lipo tofauti katika baadhi ya jamii za Kiafrika. Kwa mfano, Mulokozi (2002) alitafiti mashujaa katika tendi za Nanga na akaeleza kuwa shujaa hampi mwanamke nafasi muhimu katika ushujaa zaidi ya kuwa mzazi na mshawishi mwovu kwa shujaa huyo. Hata hivyo, katika jamii ya Wahehe ambayo Mukwavinyika alipata kuishi,

suala la mwanamke linasawiriwa tofauti kwa sababu mwanamke alithaminiwa na kuaminiwa katika masuala mazito ya kishujaa.

4.2.3 Shujaa Mukwavinyika Aliwaua Wasaliti

Sifa nyigine mahususi ya shujaa inayosawiriwa katika kisakale cha "Mukwavinyika" ni shujaa kuu wasaliti. Sifa hii ni mahususi kwa sababu watafiti wa masuala ya sifa za mashujaa wa Kiafrika wanaeleza kuwa mara nyingi shujaa anauawa kwa urahisi mara baada ya kusalitiwa na watu wake wa karibu (taz. Mulokozi, 1999; Mng'aruthi, 2008; Lyamuya, 2004; Sikuomba, 2018 na Sosoo, 2018). Akifafanua hili, Mulokozi (1999) anasema kuwa dhana ya usaliti imejitokeza sana katika kazi za kifasihi na inaonekana ni silaha ya kumwangusha shujaa. Mulokozi anaendelea kufafanua kuwa usaliti una sura mbili yaani faida na hasara. Faida inamhusu anayenufaika baada ya usaliti na hasara inamhusu anayethirika baada ya usaliti. Mulokozi anafafanua zaidi kuwa kifo cha shujaa pamoja na usaliti vinatupatia motifu ya dhambi na motifu ya mapatilizo. Naye, Lyamuya (2014) anaeleza kwamba usaliti kwa shujaa mara nyingi hufanywa na mtu wa karibu yake. Mtu huyo anaweza kuwa mtoto wa shujaa, mke wa shujaa, dada au kaka wa shujaa. Lyamuya anaendelea kueleza kuwa pia kuna sababu kwa nini shujaa anasalitiwa. Yaweza kuwa kwa sababu ya uchu wa madaraka, tamaa ya mali au tamaa ya mapenzi. Mashujaa wa Kiafrika baada ya kusalitiwa mara nyingi hukamatwa kisha huuawa kirahisi na maadui wao. Vilevile, Sosoo (2018) anaeleza kuwa mara nyingi shujaa huwa anauawa kwa sababu mbalimbali kama vile usaliti, kupokonywa nguvu za sihiri na kuwa na tamaa. Katika utafiti wetu tunaona kuwa hali ni tofauti kwa sababu Mukwavinyika anaonekana kuwaua jamaa zake aliowahisi wanaweza kumsaliti na hata aliposalitiwa na ndugu zake wa karibu alifanikiwa kuwatoroka maadui.

4.2.4 Shujaa Mukwavinyika Alijumbia Jaala Yake

Kwa mujibu wa Mulokozi (2017), jaala ni sifa inayoambatana na falsafa ya kiimani kuwa maisha ya mtu yamekwishapangwa na Mungu, na mwanadamu hana uwezo nayo bali anatekeleza tu majaliwa yake. Kwa ujumla, jaala ni sifa nyingine mahususi ya shujaa inayojitokeza katika kisakale cha "Mukwavinyika" ambapo imebainika kuwa shujaa anajumbia jaala yake. Mawazo ya wafuasi wa Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika yanaeleza kuwa mashujaa wa Kiafrika husaka au hufuata jaala zao. Mashujaa hao wanasaka jaala zao kwa kuwa zimepangwa na Mungu na mwanadamu hana mamlaka nazo bali anatekeleza tu majaaliwa yake (taz. Johnson, 1978 na Mulokozi, 2017). Akifafanua mawazo hayo, Johnson (1978) anamtolea mfano shujaa Sundiata kuwa anasaka jaala yake ambayo ni kushika mamlaka. Kutokana na hayo, inaonesha kuwa jaala ya shujaa huwa imepangwa na Mungu, na mwanadamu hana mamlaka nayo bali anaisaka tu. Watafiti wa masuala ya sifa za shujaa wa Kiafrika wanaona kuwa mara nyingi shujaa huwa anafuata jaala yake ambayo imepangwa na Mungu.

Hata hivyo, katika kisakale cha "Mukwavinyika" imebainika kuwa shujaa Mukwavinyika anajumbia jaala yake na wala hasaki kwa sababu hakupangiwa na

Mungu. Mukwavinyika alijiambia jaala yake kwa kujiua yeye mwenyewe baada ya kushindwa kutetea cheo chake wakati wa utawala wake. Hata hivyo, hakukuwa na utabiri wowote ambao ulitolewa kuwa mwishowe Mukwavinyika atakufa kwa kujiua. Hivyo basi, Mukwavinyika alijiua mwenyewe kwa kuchelea kukamatwa na Wajerumani.

5.0 Hitimisho

Makala haya yalikuwa na malengo mahususi mawili: kubainisha nduni majumui za shujaa wa Kiafrika na kupambanua nduni mahususi za shujaa katika kisakale cha “Mukwavinyika”. Matokeo ya uchambuzi wa lengo la kwanza yameweka bayana kuwa shujaa wa Kiafrika huwa na sifa jumishi kama zilivyobainishwa na Mulokozi (2017). Kwa hiyo, kutokana na utafiti tulioufanya uwandani na maktabani na kama ilivyowasilishwa katika makala haya, ni dhahiri kuwa Mukwavinyika ni shujaa wa Kiafrika kwa sababu amekidhi sifa za kimajumui ambazo zinawatambulisha mashujaa wa Kiafrika. Kwa upande mwingine, uchambuzi wa data za lengo la pili umeonesha kuwa zaidi ya kuwa na nduni za kimajumui, Mukwavinyika ana nduni mbalimbali mahususi. Nduni hizo ni pamoja na kufuata kani ya nasaba ya kikenji, kumpa mwanamke nafasi muhimu katika ushujaa, kuwaua wasaliti na kujiambia jaala yake. Kutokana na matokeo haya tunapendekeza tafiti nyingine zifanyike kwenye tanzu nyingine za fasihi simulizi. Hii ni kwa kuwa imezoeleka kwa watafiti wengi kuwa mashujaa wanachambuliwa kwa kutumia utanzu wa utendi. Hali hii imesababisha hata mashujaa hao kujulikana kuwa ni mashujaa wa kiutendi. Kutokana na hilo, utafiti huu una mchango mkubwa katika kuonesha ufungamano uliopo baina ya visakale na mashujaa.

Hata hivyo, kupitia matokeo ya utafiti huu imebainika kuwa sifa za shujaa wa Kiafrika zilizo rodheshwa katika Nadharia ya Sifa za Shujaa ni baadhi tu ya sifa zilizopo. Hivyo, tumefanya maboresho katika Nadharia ya Sifa za Shujaa kwa kuongeza sifa zingine majumui. Miongoni mwa sifa hizi za ziada ni pamoja na shujaa kuwa na jina la heshima, anahusishwa na jamii nyingi, hatajwi na watu baki kwa jina lake, ana majigambo, anaogopwa na wanajamii, ana umbo kubwa la kutisha, huihama nchi yake na kwenda kuishi uhamishoni, na hulipiza kisasi.

Kutokana na hayo, Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika kwa ujumla wake itakuwa na sifa zifuatazo: Nguvu (kivita, kiakili, kimwili na urijali), tabaka la juu au la kawaida, anaongozwa na sihiri, msaada wa wahenga au mizimu, anaungwa mkono na wanajamii, ana jina la heshima, anahusishwa na jamii nyingi, hatajwi na watu baki kwa jina lake, ana majigambo, anaogopwa na wanajamii, ana umbo kubwa la kutisha, huihama nchi yake na kwenda kuishi uhamishoni, mwanamume au mwanamke na hulipiza kisasi. Tunapendekeza Nadharia ya Sifa za Shujaa wa Kiafrika iendeleo kufanyiwa kazi zaidi ili iweze kutumika kwa weledi mkubwa katika uchambuzi wa fasihi ya Kiafrika.

Marejeleo

- Gathara, F. (2015). Taswira ya Jagina katika Utendi: Ulinganishi wa Fumo Liyongo na Nabii Isa. Nairobi: Chuo Kikuu cha Nairobi. Inapatikana katika file:///C:/Users/user/Downloads/Documents/Gathara_Taswira%20ya%20jagina%20katika%20tendi_3.pdf. Ilisomwa tarehe 5/6/2020.
- Gichamba, J.M. (2005). Sifa za Shujaa na Umuhimu wao kwa Jamii Zao: Ulinganishi wa Fumo Liyongo na Shaka Zulu. Nairobi: Chuo Kikuu cha Nairobi. Inapatikana katika [http://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/18381/JULIUS MUNGAI GICHAMBA M. A 2005.pdf;sequence=3](http://erepository.uonbi.ac.ke/bitstream/handle/11295/18381/JULIUS_MUNGAI_GICHAMBA_M.A_2005.pdf;sequence=3). Ilisomwa tarehe 3/6/2020.
- Johnson, J. (1986). *The Epic of Son-Jara*. Bloomington: Indiana University Press.
- Johnson, J. (1978). *The Epic of Sunjata: An Attempt to Define the Model for African Epic Poetry*. Bloomington: Indiana University. Inapatikana katika <https://libraries.indiana.edu>. Ilisomwa tarehe 3/5/2019.
- _____. (1986). *The Epic of Son-Jara*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kazinja, G. (2017). Shujaa Mwanaume na Mwanamke katika Utendi: Uchambuzi wa Utendi wa *Rasi'lGhuli* na Utendi Simulizi wa *Kachwenyanja*. Tasinifu ya Shahada Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Kemunto, J. (2015). Uhakiki Linganishi wa Sifa za Mashujaa: Sakawa na Fumo Liyongo. Nairobi. Chuo Kikuu cha Nairobi. Inapatikana katika file:///C:/Users/user/Downloads/Documents/Kemunto_Uhakiki%20Linganishi%20Wa%20Sifa%20Za%20Mashujaa%20Sakawa%20Na%20Fumo%20Liyongo.pdf. Ilisomwa tarehe 15/8/2019.
- Kezilahabi, E. (1974) *Kichomi*. Nairobi: Heinemann Publisher.
- Kobia, J. na Mung'ahu, R. (2013). "Ubabedume katika Ushairi wa Kiswahili: Mfano wa *Utenzi wa Fumo Liyongo*" katika *Kioo cha Lugha* Juz 11: 14-29.
- Lyamuya, H.N. (2014). Ulinganishi wa Sababu za Kuanguka kwa Shujaa katika Utendi wa Kiswahili na Tendi Nyingine za Kiafrika. Tasinifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Mahenge, O. (2016). Shujaa wa Jamii ya Wakinga. Tasinifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- M'ngaruthi, K. T. (2008). *Fasihi Simulizi na Utamaduni*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Mpalanzi, L. (2019). Ujitokezaji wa Falsafa ya Kiafrika katika Riwaya za Kiethografia za Kiswahili. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Mtega, W. (2017). Uhusiano wa Taashira na Maisha ya Shujaa wa Kiutendi: Uchunguzi wa Utenzi wa *Rasi'lGhuli* na utenzi wa Nyakiiru Kibi. Tasinifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- Mulokozi, M.M na Madumulla, J. (1988). *Mukwava wa Uhehe: Utangulizi na Uchambuzi*. Dar es Salaam: DUP.

- Mulokozi, M. M. (1996). *Moto wa Mianzi*. Morogoro: ECOL Publication
- _____. (Mh.) (1999). *Tenzi Tatu za Kale*. Dar es Salaam: TUKI.
- _____. (2002). *The African Epic Controversy*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota
- _____. (2013). *Ngome ya Mianzi*. Dar es Salaam: KAUTTU.
- _____. (2017). *Utangulizi wa Fasihi ya Kiswahili*. Dar es Salaam: KAUTTU.
- _____. (2018). *Ngoma ya Mianzi*. Dar es Salaam: KAUTTU.
- Ngassapa, D. (Mh.) (2011). *Mukwavinyika Mwamuyinga na Kabila lake la Wahehe*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press
- Okpewho, I. (1979). *The Epic in Africa: Towards a Poetics of the Oral Performance*. London: Longman Publisher.
- Pizzo, D. (2007). To Devour the Land of Mukwavinyika: Colonial Violence and the German-Hehe war in East Africa c. 1884-1914. North Carolina. University of North Carolina. Inapatikana katika <https://cdr.lib.unc.edu>. Ilisomwa tarehe 3/5/2020.
- Radmayne, A. (1968). "Mukwavinyika and the Hehe Wars." *African History*, Juz. 9 (3). Inapatikana katika <https://www.jstor.org>. Ilisomwa tarehe 20/7/2019.
- Samwel, M. (2012a). *Hadithi Fupi: Nadharia, Mbinu na Mifano*. Iringa: Kasenyenda Publisher.
- _____. (2012b). Mabadiliko katika Majigambo: Uchunguzi wa Majigambo ya Jadi na Bongo Fleva. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Senkoro, F.M.K. (1997). The Significance of the Journey in Folk Tales from Zanzibar. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Sikuomba, B. (2018). Mandhari na Shujaa wa Kiutendi katika Tendi za Kiswahili: Uchunguzi wa Utendi wa Fumo Liyongo na utendi wa Nyakiiru Kibi. Tasinifu ya Umahiri. (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Sosoo, F. (2018). Ushujaa katika Motifu ya Safari na Msako: Ulinganishi wa Ngano za Kiewe kutoka Ghana na Riwaya za Shaaban Robert kutoka Tanzania. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- Sungi, N. A. (2011). Ruwaza ya Shujaa Mwanamke wa Kiutendi katika Jamiii ya Wanyanyembe wa Tabora. Tasinifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Tempels, P. (1959). *Bantu Philosophy: Presence Africaine*. Paris: Presence Africaine.
- Wamitila, K. (2003). *Kamusi ya Fasihi, Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Publication.
- Wa Mutiso, K. (1999). Sira ya Majagina: Buddha na Muhammad. Kongamano la *Swahili Kolloquim Universitat*. Lilifanyika tarehe 14-15 Mei 1999, Bayreuth.
- William, J. (1986). *The Epic of Son-Jara: A West African Tradition*. Bloomington: Indiana University Press.